

220 ROCZNICA INSUREKCJI KOŚCIUSZKOWSKIEJ

Polskie powstanie narodowe przeciw Rosji i Prusom w 1794 roku.

Po klęsce wojny polsko-rosyjskiej w 1794 roku, terytorium Rzeczypospolitej było okupowane przez wojska rosyjskie. Władze konfederacji targowickiej pod dyktando posła rosyjskiego przeprowadziły likwidację dzieła Konstytucji 3 Maja. Wojska rosyjskie dokonywały wielu grabieży, połączonych z represjami politycznymi. Nastąpiło załamanie gospodarcze i finansowe państwa. Upadło siedem największych banków warszawskich, łącznie z domem bankowym Piotra Fergussona Teppera. Potęgowała się drożyzna żywności. Targowiczanie wprowadzili cenzurę, zakazując wyrażania opinii krytycznych wobec rządów konfederacji targowickiej i Katarzyny II (tytułowanej oficjalnie „Najjaśniejszą Imperatorową”) oraz jej czeladzi wojskowej i cywilnej. Zlikwidowano proreformatorskie tytuły prasowe. W księgarniach przeprowadzano spisy książek zakazanych. Nastąpiło przerwanie kontaktów kulturalnych z Europą Zachodnią. Zmuszono do wyjazdu ze stolicy posła francuskiego Marie Louisa Descorchesa. Policja represjonowała najmniejszy objaw sympatii dla rewolucji francuskiej. Społeczeństwo polskie przeprowadziło bojkot towarzyski Rosjan – np. dowódca wojsk rosyjskich w Warszawie gen. Michaił Kachowski nie mógł zorganizować balu, ponieważ damy polskie odmówiły przyjęcia zaproszeń.

W 1793 roku sejm grodzieński przeprowadził II rozbiór Polski. W tym czasie wpływała na dworze Katarzyny II frakcja Zubowów parła do ostatecznej likwidacji państwa polskiego przez sprowokowanie powstania. W grudniu 1793 roku zwolennika zachowania Rzeczypospolitej jako protektoratu rosyjskiego posła Jakoba Sieversa zastąpił Osip Igelström. Zabronił on noszenia Orderu Virtuti Militari oraz publikowania ustaw sejmu grodzieńskiego bez uprzedniego ocenzurowania ich w ambasadzie rosyjskiej. W ogóle nie został też on przedstawiony Stanisławowi Augustowi jako nowy przedstawiciel Rosji. Igelström rozbudował policję w Warszawie, na czele której stanął Karol Bauer. Opłacał całą rzeszę agentów, którzy penetrowali środowiska rzemieślnicze, sklepy, kościoły, przeniknęli także na dwór królewski.

Spisek zawiązał się w grudniu 1792 r. roku na emigracji i na przełomie 1792/1793 r. roku w kraju. Ośrodkiem emigracji przedpowstańczej była Saksonia (Drezno i Lipsk), gdzie Ignacy Potocki, Hugo Kołłątaj i Tadeusz Kościuszko zawiązali sprzysiężenie. Uznano konieczność ustanowienia dyktatury wojskowej i powierzenie jej Kościuszcze. Do sprzysiężenia w kraju przystąpili dawni członkowie Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej z czasów Sejmu Czteroletniego, przeważnie masoni. Przedstawiciele prawicy spisku krajowego byli zwolennikami odrodzenia Rzeczypospolitej z czasów Konstytucji 3 maja, dążyli do przeprowadzenia powstania tylko siłami wojska, bez powoływania pod broń mieszczan i chłopów. Prawicę reprezentowali: Ignacy Działyński, Andrzej Kapostas, Michał Kochanowski, Michał Wulfers, Stanisław Wojczyński, Ignacy Wyssogota Zakrzewski, Feliks Łubieński, Józef Wybicki, Piotr Potocki, Aleksander Linowski. Lewicę, która w czasie powstania przekształciła się w jakobinów polskich, reprezentowali zwolennicy działań radykalnych m.in. Józef Zajączek i Jakub Jasiński.

11 września 1793 roku Kościuszko spotkał się w Podgórzu pod Krakowem z przedstawicielami sprzysiężenia krajowego, gdzie omówił plany przebiegu powstania. 11

lutego 1794 roku Rada Nieustająca rozpatrzyła notę posła rosyjskiego, który uzależniał udzielenie gwarancji dla pożyczki zagranicznej od przeprowadzenia redukcji wojska. Plany redukcji armii koronnej opracowali gen. Jan August Cichocki i gen. Jan Henryk Dąbrowski. W lutym 1794 roku Rada Nieustająca zatwierdziła nowe etaty armii koronnej i armii Wielkiego Księstwa Litewskiego. 21 lutego 1794 roku Rada Nieustająca na polecenie posła rosyjskiego Osipa Igelströma uchwaliła redukcję wojska Rzeczypospolitej o połowę oraz przymusowy werbunek zredukowanych do wojska rosyjskiego i pruskiego. Była to wyraźna prowokacja, która spowodowała wybuch powstania.

Insurekcja rozpoczęła się 12 marca 1794 roku, gdy generał Antoni Madaliński odmówił poddania się redukcji I Wielkopolskiej Brygady Kawalerii Narodowej i na jej czele wyruszył z Ostrołęki w kierunku Krakowa. Zakończyła się 16 listopada 1794 r., gdy ostatnie oddziały powstańcze skapitulowały przed Rosjanami w Radoszycach. Jednak walki wciąż trwały do połowy grudnia w Wielkopolsce i na Kujawach.

Jednak za oficjalną datę rozpoczęcia insurekcji uznaje się 24 marca. Po odprawie oficerów garnizonu krakowskiego, Tadeusz Kościuszko wraz z Józefem Wodzickim udali się na mszę św. do kościoła kapucynów, po wysłuchaniu której w domku loretańskim złożyli u stóp ołtarza szable, które zostały poświęcone przez gwardiana. Następnie ująwszy szable w dłonie ślubowali, że gotowi są oddać swoje życie dla obrony ojczyzny.

Przysięga Kościuszki na rynku krakowskim 24 marca 1794

Około godziny 10 na rynku krakowskim pojawił się Tadeusz Kościuszko, po czym odczytano akt powstania oraz Kościuszko złożył przysięgę:

Ja, Tadeusz Kościuszko, przysięgam w obliczu Boga całemu Narodowi Polskiemu, iż powierzonej mi władzy na niczyj prywatny ucisk nie użyję, lecz jedynie jej dla obrony całości granic, odzyskania samowładności Narodu i ugruntowania powszechnej wolności używać będę. Tak mi Panie Boże dopomóż i niewinna męka Syna Jego.

Gen. Tadeusz Kościuszko, Najwyższy Naczelnik Siły Zbrojnej Narodowej w insurekcji 1794 roku, portret pędzla Kazimierza Wojniakowskiego sprzed 1812 roku

Akt powstania nadawał Kościuszcze tytuł Najwyższego Naczelnika Siły Zbrojnej Narodowej i składał w jego ręce całkowitą władzę. Poważnym problemem stało się rozbudowanie szczupłych dotychczas wojsk powstańczych. Kościuszko ... rozporządzał jednym bataljonem regimentu II (Wodzickiego) i jednym III (Czapskiego) w łącznej sile 800 ludzi, i brygadą Manżeta (10 szwadronów). W tym czasie zbliżał się do Krakowa brygadjer Madaliński ze swą dawniej już zbuntowaną brygadą, do 1000 koni i nadciągały trzy bataljony dalsze, III i VI

regimentu. Te oddziały, razem do 4000 ludzi, stanowiły jedyną czynną siłę insurekcji w chwili wybuchu (pisownia oryginalna). Kościuszko wydał uniwersał, zgodnie z którym z każdego 5 domów (*dymów*) miał się stawić rekrut pieszy ubrany, oporzędzony, wyposażony w karabin, pikę lub siekiere oraz jeden rekrut konny na 50 *dymów*. Oprócz poboru zaciągali się także ochotnicy, którzy byli kierowani do artylerii, wojsk inżynieryjnych i formacji strzelców pieszych. Kościuszko wprowadził służbę w milicji mężczyzn w wieku 18 – 28 lat nie mieszczących się w wojsku regularnym. Z milicji tworzone były w miastach bataliony, współdziałające z wojskiem regularnym a niekiedy regimenty piesze. Pobór do wojska przebiegał jednak z oporami i na terenie województwa krakowskiego nie udało się osiągnąć spodziewanej liczby 10 tysięcy żołnierzy. Były również ogromne trudności z uzbrojeniem, dlatego też rozpoczęto formowanie oddziałów kosynierów, uzbrojonych w piki i osadzone na sztorc kosy.

Kalendarium powstania

- 12 marca 1794 – Antoni Madaliński odmówił redukcji I Wielkopolskiej Brygady Kawalerii Narodowej i poprowadził ją z Ostrołęki w kierunku Krakowa.
- 24 marca w Krakowie na rynku został ogłoszony akt powstania, powołujący Tadeusza Kościuszkę naczelnikiem insurekcji. Kościuszko złożył publicznie na rynku przysięgę.
- 24 marca 1794 – nastąpił wymarsz korpusu Kościuszki w kierunku Kielc.
- 4 kwietnia 1794 – pod Raławicami wojska powstańcze pod wodzą samego Kościuszki stoczyły zwycięską bitwę z wojskami rosyjskimi dowodzonymi przez generała majora Aleksandra Tomasowa. Z militarnego punktu widzenia zwycięstwo pod Raławicami było jedynie epizodem wojny polsko-rosyjskiej i nie zostało w pełni wykorzystane. Kościuszko nie zdołał rozbić korpusu Fiodora Denisowa i oczyścić Małopolski z wojsk rosyjskich. O wiele ważniejsze było natomiast znaczenie moralne bitwy. Polacy nabrali wiary w możliwość zwycięstwa, a powstanie rozszerzyło się na inne rejony kraju.

Józef Chełmoński, *Modlitwa przed bitwą*,

- 5 kwietnia 1794 – Kościuszko ogłosił w obozie pod Słomnikami *Raport narodowi polskiemu o zwycięstwie pod Raławicami*.
- 6 kwietnia 1794 – Kościuszko założył obóz pod Bosutowem, województwo ruskie przystąpiło do powstania.
- 7 kwietnia 1794 – miało miejsce wprowadzenie do Krakowa 12 rosyjskich armat zdobytych pod Raławicami.
- 8 kwietnia 1794 – Kościuszko mianował Bartosza Głowackiego chorążym regimentu grenadierów krakowskich.
- 16 kwietnia – w Szawlach na Żmudzi w ogłoszono akt powstania Wielkiego Księstwa Litewskiego.
- 17 kwietnia 1794 – wybuchła insurekcja warszawska. Pospólstwo warszawskie pod wodzą Jana Kilińskiego wypędziło garnizon rosyjski ze stolicy. Dokonano szturmu ambasady rosyjskiej, gdzie przejęto materiały potwierdzające pobieranie rosyjskiej pensji przez czołowe postacie polityki. Ignacy Wyssogota Zakrzewski został prezydentem stolicy.
- 18 kwietnia 1794 – Kościuszko wydał w obozie pod Bosutowem *Odezwę za włościanami o ulgę w pańszczyźnie i ludzkie z tymiż obchodzenie się*.
- 23 kwietnia 1794 – wybuchła insurekcja w Wilnie, którą dowodził Jakub Jasiński. Ogłoszono *Akt Powstania Narodu Litewskiego*. Powstanie odniosło sukces. W czasie wydarzeń wileńskich zginęło 3 Polaków i 20 Rosjan. Pojmano wielu rosyjskich jeńców, których zgromadzono w kościele Św. Kazimierza w Wilnie.
- 25 kwietnia 1794 – w Wilnie został osądzony i powieszony publicznie hetman wielki litewski Szymon Kossakowski. Kościuszko założył obóz w Igołomii.

- 3 maja 1794 – Rada Najwyższa Rządowa Litewska mianowała gen. Jakuba Jasińskiego naczelnym komendantem wojska litewskiego. Katarzyna II mianowała Nikołaja Repnina wodzem naczelnym wojsk rosyjskich wysłanych dla stłumienia powstania.
- 5 maja 1794 – Kościuszko założył warowny obóz pod Połancem. W obozie Naczelnik oczekiwał przybycia dywizji wielkopolskiej i dywizji wołyńskiej, którymi z woli żołnierzy dowodził ppłk Jan Grochowski (razem ok. 6600 żołnierzy). Po połączeniu z dywizjami Grochowskiego, Kościuszko planował rozbicie korpusu wojsk rosyjskich gen. Fiodora Denisowa. Denisow z kolei, starał się nie dopuścić do połączenia wojsk polskich. 13 maja Rosjanie zaatakowali wojska Kościuszki pod Połancem, ale zostali odparci. Oba wojska nadal się obserwowały.
- 7 maja 1794 – Kościuszko wydał w Połąncu uniwersał regulujący powinności gruntowe włościan i zapewniający dla nich skuteczną opiekę rządową, bezpieczeństwo własności i sprawiedliwość w komisjach porządkowych. Akt ten, zwany uniwersałem połanieckim, stanowił uwieńczenie wielu rozporządzeń i proklamacji wydanych przez Kościuszkę w sprawie chłopskiej od chwili rozpoczęcia powstania.

Uniwersał połaniecki

- 9 maja 1794 – w Warszawie powieszeni zostali publicznie przywódcy Targowicy skazani na karę śmierci przez sąd kryminalny: biskup inflancki Józef Kazimierz Kossakowski, hetman wielki koronny Piotr Ożarowski, marszałek Rady Nieustającej Józef Ankwicz, hetman polny litewski Józef Zabiełło.
- 10 maja 1794 – powstała Rada Najwyższa Narodowa – rząd powstańczy.
- 16 maja 1794 – król Prus Fryderyk Wilhelm II ogłosił przystąpienie do walki z powstaniem. W nocy dywizje Jana Grochowskiego przekroczyły Wisłę pod Annapolem i ruszyły w kierunku Połania. Denisow zdając sobie sprawę, że nie zapobiegnie połączeniu się wojsk polskich, wycofał się do Szczekocin, gdzie zbierały się wojska pruskie pod dowództwem Fryderyka Wilhelma II.
- 6 czerwca 1794 – pod Szczekocinami doszło do kolejnej bitwy wojsk polskich z połączonymi siłami rosyjsko-pruskimi Fiodora Denisowa i Fryderyka Wilhelma II. Po zaciętych walkach Polacy zmuszeni zostali do odwrotu ku Warszawie, a Kościuszko został lekko ranny. Straty polskie były dotkliwe. Poległo 2000 żołnierzy. Zginęli w walce

dwaj generałowie: Józef Wodzicki i Jan Grochowski. Śmiertelnie ranny został Bartosz Głowacki.

- 15 czerwca 1794 – wojska pruskie zajęły Kraków, poddany przez dowodzącego obroną miasta Ignacego Wieniawskiego.
- 27 czerwca 1794 – mieszkańcy Kurlandii ogłosili w Lipawie przystąpienie do insurekcji. Cesarz w Wiedniu wydał reskrypt nakazujący wkroczenie armii austriackiej do Rzeczypospolitej.
- 28 czerwca 1794 – wieszanie zdrajców w Warszawie, na szubienicach zawiśli pozostali przywódcy konfederacji targowickiej i ludzie posądzani o zdradę: biskup wileński Ignacy Massalski, kasztelan przemyski Antoni Czetwertyński, poseł do Turcji Karol Boscamp - Lasopolski, szambelan Stefan Grabowski, instygator koronny Mateusz Roguski, szpieg rosyjski Marceli Piętka, adwokat Michał Wulfers, instygator sądów kryminalnych Józef Majewski.

Wieszanie zdrajców *in effigie* na obrazie Jana Piotra Norblina

- Od 13 lipca do 6 września 1794 – trwało oblężenie Warszawy przez wojska rosyjskie i pruskie. Od północy stolicę blokowały wojska pruskie. Obecny był przy nich król Fryderyk Wilhelm II. Armia pruska liczyła 30 tys. żołnierzy. Od południa Warszawę blokował rosyjski korpus gen. Iwana Fersena. Walki toczono na przedpolach stolicy.
- 28 sierpnia 1794 – załamało się silne natarcie pruskie na olszynę powązkowską bronioną przez Jana Henryka Dąbrowskiego, wspartego przez Kościuszkę. Był to ostatni wielki szturm na pozycje polskie. W toku walk na przedpolach Warszawy, wojsko pruskie stopniało do 18 tys. Straciło prawie połowę stanu wyjściowego. W nocy z 5 na 6

września, wojska pruskie i rosyjskie odstąpiły od Warszawy. Prusacy odeszli do Wielkopolski, a Rosjanie za Pilicę.

- 19 – 20 lipca 1794 – korpus rosyjski oblegał Wilno. Miasta bronił gen. Jerzy Franciszek Grabowski. Miał do dyspozycji 350 żołnierzy regularnych i ok. 1000 mieszczan uzbrojonych w kosy i piki. Powiadomiony o tym generał rosyjski Bohdan Fiodorowicz Knorring, uderzył na miasto. Część mieszkańców w panice uciekła za Wilię. Rosjanie zajęli okopy, ale nie potrafili zdobyć miejskich bram. Żaźarte walki trwały o Ostrą Bramę. Wieści o nadciąganiu polskiej odsieczy skłoniły Rosjan do wycofania się. Wilno ocalało. Opisał to Adam Mickiewicz w „*Panu Tadeuszu*”:

*„Która stojąc na świętej Ostrej Bramy szczycie
Widziała, jak Dejow moskiewski jenerał,
Wchodząc z pułkiem kozaków już bramę otwierał
I jak jeden mieszczanin, zwany Czarnobacki,
Zabił Dejowa i zniósł cały pułk kozacki”.*

- 12 sierpnia 1794 – Wilno skapitulowało.
- 21 sierpnia 1794 – do insurekcji przystąpiła Wielkopolska.
- 6 września 1794 – Rosjanie i Prusacy zrezygnowali z oblężenia Warszawy.
- 30 września 1794 – gen. Henryk Dąbrowski pokonał Prusaków w bitwie pod Łabiszynem.
- 10 października 1794 - bitwa pod Maciejowicami, w bitwie ranny Tadeusz Kościuszko dostał się do niewoli rosyjskiej, po czym został uwięziony w twierdzy pietropawłowskiej w Petersburgu.
- 16 października 1794 – do Warszawy przybył Tomasz Wawrzecki i został zaprzysiężony jako Najwyższy Naczelnik Powstania.

Tomasz Wawrzecki po pojmaniu Kościuszki został Najwyższym Naczelnikiem Siły Zbrojnej Narodowej

- 4 listopada 1794 – wojska gen. Aleksandra Suworowa i gen. Iwana Fersena ruszyły na Warszawę. Po zdobyciu szturmem Pragi Rosjanie dokonali rzezi ludności.

Rzeź Pragi na obrazie Aleksandra Orłowskiego z 1794

- 5 listopada 1794 – skapitulowały wojska powstańcze broniące Warszawy.
- 8 listopada 1794 – naczelnik Tomasz Wawrzecki opuścił Warszawę. Wojska austriackie zajęły Radom.
- 9 listopada 1794 – wojska rosyjskie uroczyście wkroczyły do Warszawy.
- 16 listopada 1794 – pod Radoszycami nastąpiło ostateczne rozwiązanie oddziałów powstańczych przez naczelnika Tomasza Wawrzeckiego i kapitulacja przed gen. Aleksandrem Suworowem.
- 24 października 1795 – Rosja, Prusy i Austria dokonały III rozbioru Polski. Polska zniknęła z mapy Europy.

WYKORZYSTANO: WIKIPEDIA